

Ս. Ստեփանոսի ճառին մէջ կան հետեւեալ կէտերը: 1. Աստուծոյ յարաբերութիւնը իր ուխտեալ ժողովուրդին հետ: 2. Ս. Գիրքը ցոյց կուտայ թէ, Իսրայէլը սկիզբէն ի վեր միշտ դէմ կեցած է Աստուծոյ պաշտօնեաներուն: 3. Աստուծոյ ուխտը կը կանխէ Օրէնքը և անկէ անկախ է: 4. Աստուծոյ կողմէն զրկուած բոլոր մարգարէները, միշտ ժողովրդեան կողմէն հալածանքի ենթարկուած են: Ս. Ստեփանոս իր հոյակապ ճառովը, հրեղէն լեզու եղած է կարծես, Սենեգրիոնի անդամներուն հոգիները այրող: Ս. Ստեփանոս, հաւատքի և տեսիլքի մեծ մարդը, իր ճառին վերջաւորութեան, ատենանին մէջ դառնուողները խիստ և բուռն բառերով կը յանդիմանէ և անոնց բոլորին ուղղելով իր հատու խօսքերը կ'ըսէ անոնց «ո՛վ խտապարանոցներ և սրտով ու ականջով չթլփատուածներ, դուք միշտ Ս. Հոգւոյն (ճշմարտութեան) հակառակ կը կենաք, ինչպէս ձեր հայրերը, այնպէս ալ դուք»:

Այս խիստ յանդիմանական ու յարձակողական խօսքերուն վրայ, քահանայապետը և Սենեգրիոնին անդամները սկսան զայրանալ ու յուզումէն իրենց ականները կը կրճտէին «կրճէին զատամուշս ի վերայ նորա»: Ս. Ստեփանոս, այդ պահուն հոգիացած ու վերացած, ամէն բան աչք առած էր արդէն և հոն խռնուած բազմութեան մէջ կ'աղաղակէ և կ'ըսէ. «Ահա՛, կը տեսնեմ, երկինքը բացուած, ու Մարգու Որդին, Աստուծոյ աջ կողմը նստած»:

Հրեայ ամբոխը մոլեգին և կատաղած, ալ չի կրնար համբերել. չի կրնար սանձել իր զայրոյթը, և բոլորը մէկ՝ իրեն վրայ յարձակեցան, քաղաքէն դուրս հանեցին և քարկոծեցին զայն:

Քարկոծումը հրէից մէջ, սովորական պատիժ մըն էր և ըստ օրինի պէտք էր զործադրուէր երկու կամ երեք վկաներով, և ոչ թէ մէկ վկայով միայն. «Երկուք և երեք վկայիւք մեոցի որ մեռանիցին և մի՛ մեոցի միով վկայիւ»: Ս. Ստեփանոսի վերջին խօսքերը կ'ըլլան. «Տէր Յիսուս ընկալ զոգի իմ», և ան քարերու տարափին տակ ծունկի կուգայ և կ'աղաղակէ. «Տէր, մի համարեր նոցա զայս մեզս», ու կ'աւանդէ իր հոգին առ Աստուած: Սուղոս, ըստ Գործք Առաքելոցի՝ «էր կամակից սպանման նորա»:

ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հակառակ այն ամենուն որ ըսինք գալիք կեանքի մասին, արդի մարդոց անհոգութեանը շուրջ, անմահութեան կարելիութիւնը անոնցմէ շատերուն համար աւելի խնդրական է քան անոր նշանակութիւնը: Անոնք կրնայ ըլլալ որ հետեւած չըլլան ոչնչացման նշանակութեանը իր բոլոր կցորդութիւններով, բայց բնագոյնը զգացած են տարբերութիւնը որ կայ անձնական յոյսի համար գալիք կեանքը հաստատելու կամ ուրանալու մէջ: Անոնք մըտածելով նոյնիսկ իրենց մահուան վրայ կամ ուրիշներու կորուստին մէջ զրկանքի հանդուրժելով, իրենց անտարբեր դիրքը հալած գտած են կսկիծի մէջ ու յոյսի համար անչէջ քաղձանքի խորը, և երբ ի յաւելումն այս բնական հակազդեցութեան, ի ներկայութեան մահուան, կը տեսնեն ազիտալի նշանակութիւնը կեանքի հա-

Ս. Ստեփանոս, այսկերպ անթառամ պսակին արժանացաւ, իր սուրբ արիւնովը մկրտուեցաւ ի սէր Քրիստոսի, ի սէր ճշմարտութեան և ի սէր իր սուրբ հաւատքին:

Ս. Ստեփանոսի տօնը՝ տօնն է բոլոր զպրոցականներուն, զպիւններուն, աշակերտութեան և ուսանողութեան: Իսկ Սուրբ Երուսաղէմի մէջ, տօնն է իրեն գասակից Սարկաւազներուն:

Հին աւանդութիւնը Ս. Ստեփանոսը կը ներկայացնէ սպիտակ պատմութեանով, փայլուն և կարմիր զգեստով, մոմ և բուրմառ ի ձեռին: Սպիտակ պատմութեանը խորհրդանշանն է իր անմեղութեան, անբռնութեան: Կարմիր զգեստը իր արիւնը կը ներկայացնէ որ տուաւ Եկեղեցւոյ համար: Մոմը՝ խորհրդանշանն է լոյսին, զիտութեան և ճշմարտութեան: Իսկ բուրմառը՝ խորհուրդն է իր աղօթքին, որ կը բարձրանայ առ Աստուած: Ս. Ստեփանոս, պըսակ մը եղաւ իր անունովը, պսակուեցաւ մեր Տիրոջ կողմէն և փառաւորուեցաւ երկնային անթառամ պսակով...

ՊԱՐԿԵՒ ԿՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

մար այն հաւատալիքին թէ գերեզմանը կը վերջացնէ ամէն բան, առանց հարցնելու թէ անմահութիւնը կեանքը տարբեր կ'ընէ՞ թէ ոչ, և թէ իրենց հաւատքին համար կարելի՞ է երբեք բանաւոր կերպով հետեւիլ իրենց անմահութեան բաղձանքին: Հիւքսլէյ, թէև անգէտ ապագայ կեանքի մասին, 1883 ին կը գրէր Ճօհն Մօրլէյ. «Ամէն ժամանակ մէջս կը փայլատակէ տեսակ մը սարսափ թէ 1900 ին հաւանականաբար այլ ևս չպիտի գիտնամ բան մը աւելի 1800 ի գիտցածէս: Ծատ պիտի ուզէի աւելի կանուխ ըլլալ դժոխքին մէջ, ամէն գնով մէկուն մէջ այն վերին շրջանակներէն ուր կլիման և ընկերութիւնը շատ փորձիչ չեն: Կը զարմանամ եթէ նեղուիք այս կերպով: Ուշ կամ կանուխ, կա՛մ մահուան վախին կապուած փորձառութեամբ և կամ անմահութեան վրայ անհաւատութիւն ստեղծող աշխարհի տեսակին լուսաբանութեամբ, շատեր կը հասնին հոն ուր ապագայ կեանքին հաւատալու կարելիութիւնը ստիպողական կը դառնայ անոնց համար:

Հետեւաբար, երբ կը պնդենք, ինչպէս պնդած ենք, թէ անձնական յաւերժութեան ժխտումը մեծ կարեւորութիւն ունի մարդկային կեանքի ամբողջ նշանակութեան համար, շատեր մեզի պիտի դառնան ըսեն, «Ոչ ոք պէտք ունի մեզի ըսելու թէ անմահութեան հարցը մեզի համար կը պարունակէ ծանր հետեւանքներ: Մենք մահուան քովիկը կեցած ենք, զիտենք: Մեր յարաճուն տարիներուն հետ մտածած ենք մեր սեպհական մահացութեան վրայ և նկատած ենք թէ ինչ անդառնալի քայլերով կը քալենք գէպի մեր ըստոյգ վախճանը: Դիւրին չէ մտածել մեր պարտուած սէրերուն վրայ, մեր գաղափարականներուն վրայ որոնց չենք հասած, մեր բոլորովին մարած յիշողութեան վրայ, և իբր թէ բնաւ եղած չենք ի վրայ: Երբեմն երբեմն կը մտածենք նաև մեր ցեղին վրայ, անոր խորհրդաւոր ծագմանը վրայ, անոր երկար, աշխատութեանը վրայ, մեղքին և պարագային հետ անոր ունեցած տարօրինակ բաղխումին վրայ, և կը հետաքրքրուինք թէ չի կրնա՞ր ըլլալ որ վերջ ի վերջոյ ուրիշ բան չի մնայ ցուցնելիք բոլոր այս պայքարէն, տենչանքէն, յոյսէն ու զոհո-

ղութենէն, եթէ ոչ նոր աշխարհներ չինուած հինին աւերակներէն և այն նոր աշխարհներուն մէջ յիշատակն իսկ չմնայ բոլոր անոնցմէ որոնք փորձուեցան հոս, մասամբ ձեռք բերուեցան և վերջապէս բոլորովին կործանեցան: Ոչ ոք պէտք ունի մեզի ըսելու թէ ասիկա կարեւորութիւն ունի: Մենք կ'ուզենք հաւատալ անմահութեան, բայց կրնա՞նք: Կարելի՞ է անմահութիւնը: Անոր դէմ ի՞նչ զօրաւոր փաստեր կը հանուին: Որովհետև ճիշդ այն եղանակով կ'ուզենք հաւատալ անմահութեան որ մեր իմացականութիւնը հաշուեյարդարի չենթարկուի մեր փափաքին: Յոյց տուէք մեզի թէ անմահութիւնը կարելի է»:

Երբ մարդ անձնատուր կ'ըլլայ պատասխանելու այս խոր հարցումին և յստակօրէն կը ջանայ որոշել թէ անմահութեան հաւատքին դէմ առարկութիւնները համոզիչ են թէ ոչ, նախ դէմ յանդիման կուգայ սատակաւորիչ իրողութեան հետ թէ մարդիկ այսօր կատարելապէս ծանօթ ապագայ աշխարհի վրայ հաւատքի դէմ բոլոր փաստերուն, և կարող կ'ուզուի անոնց բովանդակ նշանակութիւնը, տակաւին կը փափախեն յոյսեր, բոլորովին անվախ, յաւիտենական կեանքի մասին: Այն իրողութիւնը թէ բընական գիտութեան մէջ Սըր Օլիվըր Լօճի, հոգեբանութեան մէջ Ուիլեմ Ժէյմսի, իմաստասիրութեան մէջ Բրօքֆէսէօս Հերման Լօցի, բժշկութեան մէջ Տօքթոր Ուիլեմ Թալէրի նման մարդիկ բանաւոր կարծած են անմահութեան յոյսեր փայփայելը, անմիջապէս կը թելադրէ թէ մինչ անմահութիւնը չի կրնար ապացուցուիլ, ստուգուի հերքուած չէ: Այդպիսի մարդոց հաւատքին ի տես ակներեւ է որ գիտութեան կամ իմաստասիրութեան գիւտերէն ոչ մին անհրաժեշտօրէն կ'արգիլէ մարդ մը զաւիթ կեանքի բանաւոր յոյսէ մը: Անձնական յաւերժութիւնը կարելի է:

Կ'արժէ շեշտել ասիկա որովհետև շատ յաճախ ծանրացած են հակառակին վրայ, որովհետև շարունակ կը յիշենք որ երբեք գտնուած չէ տակաւին գոհացուցիչ փաստ մը անդրգերեզմանական կեանքի մասին: Կան կ'ըսեն նկատողութիւններ, դրական և ապահովիչ, որոնք կրնան բերուիլ զօրացնելու համար անմահութեան յոյսը, բայց խնդրին բնօրին այնպէս է որ չի կրնար ա-

պացուցուիլ մաթեմատիկական խնդրի մը ստուգութեամբ կամ շօշափելի գործերու վերաբերեալ գիտական ենթադրութեան մը ստուգելի ճշտութեամբը: Ասիկա ապագայ կեանքի վրայ ամէն հաւատացող պէտք է դիւրաւ ընդունի, բայց ասոր լծորդուած է այն իրողութիւնը թէ եթէ մարդիկ գծուար գտած են գոհացուցիչ կերպով ապացուցանել անմահութիւնը, բացարձակապէս ալ անկարելի գտած են զայն հերքել: Երբ կոլտ-վին Սմիթն կ'ըզակացնէ իր փորձը որուն մէջ ինք իրեն համար կը թողու ամէն հաւատք անդրգրեղմանական կեանքի վրայ, իրաւամբ կ'աւելցնէ սա վճռական նախադասութիւնները, «Այս ամէնը ըսուեցաւ այն ենթադրութեան վրայ թէ գիտական սկեպտիկութիւնը կը յաջողի ապագայ կեանքի մը յոյսը կործանելու մէջ: Ամէն բանէ վերջ, մեծ է մեր տգիտութիւնը, և տակաւին կըրնայ բան մը գտնուիլ քողին ետին»: Շատեր այսօր կ'աշխատին այն պատրանքին տակ թէ, մարդուն մահը հիմա ստոյգ իրողութիւն մը դարձած է, և լուսաւորուածներուն և խելամուտներուն անունով պէտք է յայտարարուի թէ չկայ խօսքը լրջօրէն նկատի առնուելիք մէկը որ յաւակնի հերքել զալիք կեանքը: Թէպէտեւ կան շատ նկատելի առարկութիւններ, բայց ընդունուած է որ անոնք տարհամոզիչ են:

Դիտողութեան արժանի աւելի նախապատրաստական մէկ հարցը սա է որ խնդրին բնոյթովն իսկ կրնանք ակնկալել որ անմահութեան հաւատքը պաշարուի անհամար գծուարութիւններով: Ընդունելով որ մենք կ'ապրինք դերեղմանէն անդին, ենթադրելի՞ է որ մենք դիւրաւ կարենանք զայն կարելի երեւակայել: Մեր միտքերը ընդդիմութեան պիտի՞ չբաղխին կեանքի շարունակութիւնը հասկնալու փորձին մէջ պարագաներու տակ որոնք այնչափ օտար են այն պարագաներէն որոնց մէջ կեանքը միշտ կը զգացուի, և մեր երեւակայութիւնը պիտի չփշրուի՞ իր ճիգին մէջ որով կը ջանայ երեւակայել թէ ինչպէս մտածումն ու սէրը կրնան տակաւին յարատեւել, երբ այն պայմանները, որոնք կարելի ըրած են հոս մտածումն ու սէրը, փոխուած են: Դեռ չի ծնած մանուկ մը, նոյնիսկ եթէ իմաստասէր ըլլար, ազատ ժամանակ պիտի չունենար ինքզինքին պարզելու համար մեր երկ-

րային կեանքի դէպքերը: Ան կ'ապրի առանց օդի: Ինչպէս կրնայ ապրիլ առանց օդի: Ան երբեք լոյսը չէ տեսած: Ինչպէս կրնայ ըմբռնել զայն: Ան բացարձակապէս կախում ունի փայփայող շրջապատէն որուն մէջ կը գտնէ ինքզինքը, և չի կրնար ինքզինքը երեւակայել առանց ատոր ապրող: Մենքեան տազնապը՝ դեռ չի ծնած մանուկին պիտի թուէր մահուան նման, եթէ կարենար նախատեսել ինքզինքը խլուած բոլոր այն պայմաններէն որոնք մինչև այն ատեն պահած են իր կեանքը: Եթէ իր չի յիշուած սաղմնային օրերուն մէջ, «Աստուծոյ իր գլխուն զուռները գոցելէ օրեր առաջ», մարդ ունենար յոյսի կամ անյուսութեան իմաստասիրութիւններ, այդ իմաստասիրութիւնները ուշագրաւօրէն պիտի նմանէին իր սկեպտիկութիւններուն և իր գծուարաւ փայփայած ակնկալութիւններուն, երբ հիմա կ'երազէ իր գալիք կեանքին վրայ: Գուշակելու ենք որ այնչափ գծուար է գտնել մահուանէ վերջ անհատականութեան շարունակութեան կարելիութիւնը հասկնալու գործը:

Յաւիտեանական կեանքին հաւատալու մէջ գծուարութիւն մը չծագիր խնդրին բնոյթէն, բայց մեզի համար ստեղծուած է մարդոց տգիտութեամբը, վարդապետականութեամբը և աւելորդապաշտութեամբը: Ո՛րքան միտքերու մէջ անդրգրեղմանական կեանքը այնչափ սերտօրէն ընկերացած է ապագայ աշխարհին բնութեան մասնաւոր գաղափարներուն հետ, որ, ողբալի ճշտեալորով մը, մարդիկ կ'ուրանան անմահութիւնը յորմէհետէ այլևս չեն կրնար զայն երեւակայելու իրենց հին եղանակները պաշտպանել: Ընդելուզումը կը մերժուի և անոր հետ միասին զուրս կը ձգուին ազամանդները: Կալ կեանքին դէմ փաստելու ատան և դիւրին մեթոտ մըն է ծանրանալ երկնքի կամ գծովքի ըմբռնումին վրայ, և յետոյ նախատել իբր թէ այնչափ անհեթեթ հաւատք մը: Ապագայ աշխարհին վրայ մարդկային մտածումի պատմութիւնը կ'առաջնորդուի այդպիսի հեղեղութեան մը: Բրիտոնեայ գրականութեան մէջ ահարկու հատուածներ կան ուր վրէժխնդրութեան բաղձանքը, ամենանողկալի ձևերու մէջ, ինքզինքին ազատ ասպարէզ կուտայ, ամենէն անգուսպը, որովհետեւ բարեպաշ-

տուութեան արդարացումը ներկայ է: «Ո՛րչափ պիտի հիւանամ», կ'աղաղակէ թէութիւլեան, «ո՛րչափ պիտի խնդամ, ո՛րչափ պիտի ուրախանամ, ո՛րչափ պիտի հրճուիմ, երբ տեսնեմ այնքան բազմաթիւ հպարտ միապետներ և երեակայուած աստուածներ որոնք կը հեծեն խաւարին ամենաւարանդունդին մէջ. ա՛յնքան բազմաթիւ ատենակալներ, որոնք կը հալածէին Տէրօջը անունովը, հալելով աւելի կատաղի կրակներու մէջ քան այն կրակները զորս կը վառէին քրիստոնեաներուն դէմ. ա՛յնքան բազմաթիւ իմաստասէրներ որոնք կը շառագունին հրաշէկ բոցերու մէջ. իրենց խաբուած դպրոցակիցներուն մէջ. ա՛յնքան բազմաթիւ հռչակաւոր բանաստեղծներու զողզալը ոչ թէ Մինոսի, այլ Դրիստոսի դատարանին առջև»: Եթէ անմահութիւնը այդպիսի հաւատք մը կը պարունակէ, ուրեմն այլևս չի կրնար ունէ ողջմտութեան տէր մարդու կողմէ լրջօրէն նկատի առնուիլ: Հետեւեալ կրնանք պնդել թէ անմահութիւնը ճշմարիտ կարենալ ըլլալով հանդերձ, մտածումի ամէն ձև որով մարդկութիւնը ցարդ երեակայած է զայն, կըրնայ սուտ ըլլալ: Արդարեւ, երբ մարդ նկատէ թէ որչափ անհրաժեշտօրէն կը գործածենք մեր երկրային կեանքի խորհրդանիշները ամէն ճիգի մէջ նկարագրելու համար ապագայ կեանքը, նկարագրական լեզուի մեր վեհագոյն թռիչներուն մէջ ի՛նչպէս ունինք ոսկիէ փողոցներ եւ մարգարիտէ դուռներ, ջուրի գետեր եւ բուսիչ տերեւներով ծառեր, ի՛նչպէս նոյն իսկ երաժշտութիւնը, ամենաբնական խորհրդանիշը մտքի յափշտակութեան, այնչափ սարսափելիօրէն տաղակալի կը դառնայ երբ կ'երեակայենք երկնքի ուրախութիւնը անոր սահմաններուն մէջ, որ, ինչպէս Տօքթօր Ճուէթ կ'ըսէ. «Մեզի պէս կազմուած էակներուն, սաղմոսներ երգելու միօրինակութիւնը այնչափ մեծ վիշտ մը պիտի ըլլար որչափ դժոխքի տառապանքները, նոյնիսկ եթէ այս վերջինները հաճելիօրէն ընդմիջուէին սաղմոսերգութիւններով», երբ մարդ նկատի կ'առնէ անմահութիւնը աշխարհի մը՝ որուն մէջ երբեք եղած ըլլանք, և որուն պարագաները խնդրին անհրաժեշտութեամբ օտար են մեր երազել կրցած ունէ մէկ

բանին, պարզապէս հաւանական չէ, անխուսափելի է, որ ապագայի մասին մեր բոլոր կարծիքները աւելի աննման ըլլան իրողութեանց քան տղու մը փայտիկներէ տունը՝ Թաթ Մահալի: Փայտէ տնակոյտները և մարմարեայ մինարէնները առնուազն գոյութեան միւսնոյն ծրագրին մէջ են, բայց այս աշխարհը և զալիքը աներեակայելիօրէն տարբեր են: Ծամարտակը միայն կը յաւակնի գիտնալ զալ աշխարհին պարագաները: Ապագայ կեանքին լաւագոյն նկարագրութիւնը ցարդ գրուած՝ նոր կտակարանին մէջ գտնուելու է. «Ինչ որ ոչ աչքերը տեսած են, ոչ ականջը լսած է և ոչ ալ մարդու սրտին մէջ մտած»:

Անմահութեան ճշմարտութիւնը, ուրեմն, կախում չունի այդ մասին խորհուրդներու ընդունելութենէն որուն երբեք հաւատացած ըլլան մարդիկ: Մովսիսաղացքները իրողութիւններ ըլլալէ չեն դադրած յորմէհետէ մարդկութիւնը կը կարծէր թէ անոնց պատճառը կէտ ծուկն էր որ կը կլլէր ծովը և յետոյ կը փսխէր զայն, ոչ ալ պատրանք մըն են խաւարումները որովհետեւ չինացիները ծնծղայ կը զարնեն սարսափեցնելու համար վիշապը որ կը լափէ արեւը: Ոչ մէկ ճշմարտութիւն կախում ունի մարդուն այդ մասին ունեցած անբաւարար գաղափարներէն: Անձնականութեան յաւերժութիւնը կրնայ պարուրել շարունակուած յիշողութիւնը ամէն բանի որ պատահած է հոս երկրի վրայ, կամ կրնայ մեր սեպհական սաղմնային օրերուն կամ մեր մանկութեան նախնագոյն օրերուն մասին մեր ունեցած յիշողութենէն աւելի բան մը չը պարունակել: Հոգիին պատահարին մասին մեր լաւագոյն երեակայութիւնները, երբ մահուան մէջէն կ'անցնինք միւս աշխարհը, ապահովաբար թերի են, թերեւս այնչափ թերի որ անոնց ոչ մէկ մանրամասնութիւնը ճշմարիտ է, և տակաւին անմահութիւնը կրնայ ըլլալ իրականութիւն մը, և հոգիին պատահարը ոչ-պատրանք մը: Հետեւեալ, զալ աշխարհին բնութեան մասին մասնաւոր յղացումի մը նողկանքին վրայ հիմնուած ապագայ կեանքի ոչ մէկ առարկութիւն կրնայ պաշտպանել իր գետինը:

(Գարունակիլի)

X